

AVTOBIOGRAFSKOST KOT UMEŠČANJE OSEBNE IZKUŠNJE

V besedilu razmišljam o tem, ali je lezbična oziroma gejevska literatura nujno avtobiografska in kakšen je pomen literarizacije osebnih izkušenj za tovrstno pisavo. Avtobiografskost v tem primeru nemalokrat obvelja za literarno šibkejši, skorajda dnevniški zapis, ker se smatra, da ti avtorji in avtorice pišejo »samo iz sebe«. Vendar s strukturiranjem osebnih izkušenj v širši družbeni kontekst te postanejo umeščene, lezbična/gejevska pisava pa se kaže kot izhodiščno polje ustvarjanja in širši zorni kot pišočega.

Kaj piše življenje?

Neka moja prijateljica je pred skoraj desetimi leti živela v skvotu v Metelkova mestu, v stavbi, znani kot Pešaki. Danes so v njej zvečine umetniški ateljeji, takrat pa so jo zaskvotali zelo različni pripadniki in pripadnice subkultur lezbijk, kraljic preobleke, pankerjev in drugih skvoterjev. Glede na pisanost prebivalcev so bili stiki med njimi zelo zanimivi in avtentični, tako da se je moja prijateljica odločila napisati roman prav o prigodah skvoterk in skvoterjev v Pešakih. Toda že čez nekaj dni mi je povedala, da je nad svojim pisateljskim projektom obupala, pa ne zato, ker bi ji zmanjkalo snovi, ampak zato, ker je bila razočarana nad tem, kar je nastajalo. Kljub na gosto popisanim dogodkom, dialogom in zapletom se ji je zdelo, da to ni to oziroma da je njeno literarno besedilo v primerjavi z resničnim dogajanjem enostavno »premalo resnično«. Čeprav je dogodke preslikavala zelo dosledno in natančno ter celo dobesečno povzemala nekatere duhovite dialoge stanovalcev in stanovalk, se ji je zdel končni izdelek suhoparen, zaradi monotonosti in naštevanja komajda berljiv, brez ritma in njej sami »neprepoznaven«. Tako se je na koncu vprašala, zakaj bi sploh še pisala naprej, če se zdi, da njeno besedilo ne govori o ničemer.

Epizodna pisateljska izkušnja moje prijateljice po mojem priča o najmanj dveh stvareh. Prvič, življenje samo po sebi ne piše ničesar, kaj šele romanov. Drugič, tudi avtobiografski tekst bo funkcioniral kot tak le s pripovedno strukturo in z vsaj minimalnim pripovednim razlogom. Šele ko bo strukturiran, bo lahko »resničen«, gola dejstva pa bodo preseгла seznam sicer zanimivih, popisovanja

vrednih dogodkov in osebnih izkušenj ter ne bodo več govorila sama zase, ampak iz nekega vidika.

Avtobiografskost kot zorni kot

Naj povem, da bom tudi sama v tem besedilu izhajala iz avtobiografskih (pisateljskih, bralskih, študijskih in drugih) izkušenj, zaznav in sklepanj. Zato sem začela s konkretnim primerom poskusa avtobiografskega romana, ki je spodletel moji prijateljici. A vendarle avtobiografskosti ne vidim le kot pisanja o sebi oziroma iz sebe in iz svojih izkušenj, še manj pa kot zvestega popisovanja resnice. Izhajala bom tudi iz izkušnje in umeščanja manjšinske pisave, konkretno lezbične. Lezbična oziroma gejevska literatura praviloma dobila oznako avtobiografskosti, izkustvenosti, pripisujejo se jima tudi terapevtski oziroma emancipatorični učinki. Zlasti ko je istospolna usmerjenost avtoric in avtorjev znano »dejstvo«, se avtobiografskost pripiše skorajda vsemu, kar napišejo, ne glede na to, da so predelave tem, ki se jih v svojih delih lotevajo, nedvomno različne. Če torej lezbijka ali gej ali biseksualec pišejo iz svojega zornega kota, bo praviloma obveljalo, da pišejo iz lastnih izkušenj, da pišejo zelo osebno, intimno in z zelo jasne, »njihove« pozicije. Z bolj slabšalnimi oznakami za njihova dela pa bo morda še izrečeno, da pišejo izrazito subjektivno, preveč politično, da v literaturi nenehno izražajo kritičen odnos do sveta ali da je njihovo pisanje zgolj podaljšana roka aktivizma, ubesedene izkušnje pa skorajda sociološki (p)opis dogodkov iz življenja lezbijk in gejev, ki so za heteroseksualno usmerjene bralce preveč dnevniški. Tudi prav. Ampak na tem mestu se moramo vprašati, zakaj lezbična, gejevska ali določene vrste manjšinskih pisav ne postanejo tako zlahka »objektivne«. Lahko bi se vprašali, ali je tako imenovana univerzalna literatura (ki je zgolj »kvalitetna« in jo vse druge označbe skorajda žaliyo) tudi objektivna, apolitična, neprogramska in čista, ampak raje se vprašajmo, koliko je sploh še mogoče govoriti o takšni univerzalnosti. Če lezbične pisateljice in gejevski pisatelji pišejo »samo o sebi«, o kom potem pišejo drugi avtorji in avtorice? In če recimo literatura žensk popisuje avtoricam lastne izkušnje, ali potem avtorjem znese pisati tako imenovano univerzalno literaturo brez lastnih življenjskih izkušenj? Če lezbijke in geji pišejo »iz sebe«, iz svojega manjšinskega miljeja, če pišejo bolj ali zgolj o tem, kar najbolj poznajo, ali potem drugi avtorji in avtorice odlično pišejo tudi o stvareh, ki jih ne poznajo tako dobro ali pa znajo bolje uporabljati domišljijo? Kajti moj občutek je, da se avtobiografski pisavi pogosto pripisujejo slabšalne oznake, kakor da ne bi bila zmožna preseči dnevniških zapisov ter da avtorji in avtorice črpajo iz lastnih izkušenj predvsem zato, ker si niso sposobni izmisliti nič boljšega ali nič izvirnejšega od banalne vsakdanjosti. Sicer bi pisali o nekem svetu v obče in obdelovali »široke« teme, ki se dotikajo vseh in vsakogar in v katerih se menda vsi takoj prepoznamo. To se pravi, da obstaja neko splošno prepričanje o tem, katere so teme in vprašanja, ki so in morajo biti last in zanimanje vseh, druge pa samo nekaterih.

Na tem mestu se moramo ponovno dotakniti vprašanja samoumevnosti, ki je v srži tako nepriljubljene in preklete delitve literature na večinsko in manjšinske oziroma na univerzalno in partikularne. Seveda je zatekanje k »samo dobri« literaturi značilno tudi za mnoge pisateljice in pisatelje, ki bi utegnili dobiti kakšno manjšinsko etiketo, pa raje sami po bližnjici prehodijo pot do univerzalnosti literature, rekoč, da je ta le dobra ali slaba, in isto velja tudi za njihova dela. Tako nekatere avtorice odgovarjajo, da ne verjamejo v obstoj ženske literature, češ, tudi pisatelji nimajo svoje »moške« literature. Najbrž zato ne, ker je preprosto ne potrebujejo in ker je bilo pisanje moških dolgo časa samoumevno dejstvo. Po tej analogiji bi ravno tako lahko rekli, da je brezpredmetno govoriti o lezbični/gejevski literaturi, češ, da so te oznake nepotrebne, kajti če je literatura res dobra, potem pač preseže vse delitve in postane univerzalna. Kar, preprosto rečeno, pomeni, da jo lahko vsak/-a bere in razume. Ampak lezbična/gejevska literatura te nezavedno pripisane vzgojnoizobraževalne funkcije vendarle ne zmore opraviti v vseh primerih in za vse – in to tudi ni njen končni ali edini namen.

Za ponazoritev povedanega v zadnjem odstavku še en simptomatični primer. Neki bralec je na blogu, kjer se razpravlja o prebranih knjigah, zapisal, da ne bere in tudi ne bo bral del slovenskih homoseksualnih avtorjev, ker ga homoseksualci in njihov svet ne zanimajo. Ker sam pač ni homoseksualec in se ga to ne tiče. Tako prepričanje nikakor ni redko. Ne bomo se ukvarjali z blogarjevim »mnenjem«, ki je v prvi vrsti in na prvo žogo le predsodek do določene manjšine, ampak bomo poskušali domisliti, kaj vendar je hotel povedati, ko je tako suvereno govoril o nekem posebnem, od njega ločenem svetu homoseksualcev. Druga bralka mu je potem sicer odgovorila, da tako stališče nima nobene zveze z literaturo in branjem knjig, saj vendar tudi lezbične pisateljice in gejevski pisatelji ne pišejo samo o tem, kako so usmerjeni, ampak še o marsičem drugem, in da homoseksualnost ni vedno tako očitna, zlasti pa ni edina tema njihovega ustvarjanja. Pa da vnet bralec in bralka lahko bereta vse brez vnaprejšnjih predsodkov. Vendar menim, da tukaj ne gre samo za homoerotično motiviko nekega dela, ki jo je mogoče detektirati preko neposredno izpisanih dogodkov, dialogov, besed ali zapletov, o katerih nenazadnje pišejo številni avtorji in avtorice ne glede na spolno usmerjenost, dasiravno bolj sporadično in epizodično, kakor je mogoče sklepati iz nabora odlomkov v antologiji *Modra svetloba, homoerotična ljubezen v slovenski literaturi* (Mozetič 1990). Tudi kadar lezbične avtorice in gejevski avtorji ne pišejo tako »razvidno« o homoseksualnosti, najbrž pišejo z nekega prepoznavnega stališča in tudi druge teme osvetlijo iz svojega zornega kota. Zato ima omenjeni blogar, ki trdi, da del homoseksualnih avtorjev in avtoric že iz principa ne bere, zelo prav – kar se tiče načelnosti. Kajti nenazadnje bi dela lezbijk in gejev težko razdelili na homoseksualna in na tista, ki to niso.

Če se zopet vrnemo k avtobiografskemu pisanju, ki je nekako prilepljeno manjšinskim pisavam, v našem primeru lezbični in gejevski, lahko rečemo, da

ne gre toliko za avtobiografskost avtoričinih ali avtorjevih osebnih izkušenj, ampak za širšo avtobiografskost zornega kota. Kaj pravzaprav to pomeni, je bilo dobro povedano v utemeljitvi nagrade Zlata ptica 2007, ki jo je dobila pisateljica Urška Sterle za kratkoprozni prvenec *Vrsta za kosilo* (Sterle 2007). Sterletova sodi namreč med prej omenjene lezbične avtorice: je deklarirana lezbijka, aktivistka in lezbična pisateljica brez narekovajev, ki je svoje delo izdala pri Škucovi zbirki Vizibilija, ki se programsko opredeljuje kot lezbična. Mnoge kratke zgodbe v njeni zbirki so »insajderske«, njihov dogajalni in mentalni prostor je prepoznavna lezbična scena v Sloveniji, druge so nekoliko bolj fiksijske, socialnokritične, zapleti pa morda manj realistični. Kaj torej družijo njeno pisanje, ki na prvi pogled »razpade« na dva tematsko ločena dela? Ali bi prej omenjeni blogar zlahka prebral in se tudi identificiral z njenimi nelezbično motiviranimi zgodbami, ki »kot da« nimajo homoseksualne vsebine? V utemeljitvi za nagrajeno zbirko Sterletove je zapisan pomemben stavek, ki pravzaprav zelo dobro opredeli zorni kot manjšinske pisave:

Lezbično »polje« je hkrati izhodišče avtoričinega kritičnega, eksplicitno političnega angažmaja in ključno prizorišče njene individualno-emancipatorične in literarno-ustvarjalne geste, ki ne namerava, pravzaprav noče in ne more dopustiti potlačitve ali izrinjanja oziroma izrinjenosti na družbeni rob (Flajšman 2008).

Za določitev lezbične pisave je torej ključno izhodiščno ustvarjalno polje, tako imenovani *point of view*, ne glede na izbiro konkretnih (homoseksualnih) tem, določeni zorni kot ustvarjanja, ki seveda je avtobiografski, vendar ne zgolj v smislu individualne usode posameznice ali posameznika, ampak zlasti v smislu umeščenosti njene ali njegove usode, umeščene vednosti in izkustev.

Morda je obraten primer od Sterletove roman *Leto biserov* (2005) češke pisateljice Zuzane Brabcove (1959). Brabcová je bila kot hči literarnega zgodovinarja Jiříja Brabca, podpisnika *Listine 77*, izločena iz javnega češkega kulturnega življenja, zato je kljub izobrazbi vrsto let imela težave z zaposlitvijo, svoje romane pa je podobno kot disidentski pisatelji sprva izdajala v tujini. Njena dela veljajo za globoke in stilistično izbrušene refleksije časa in razmer. Leta 2000 je izdala roman *Leto biserov*, ki je bil tematsko tako drugačen in presenetljiv, da so se bralci in bralke spraševali, kako je lahko tudi to »njeno lastno« delo. Roman govori o iskanju spolne identitete poročene ženske in matere srednjih let, ki je zaposlena kot novinarka. Ko piše raziskovalni članek o lezbični subkulturi v Pragi, se poblizje seznani z lezbijko, ki je njena informantka, med njunim druženjem pa sama novinarka vse bolj ugotavlja, da je lezbičnost tudi njena izkušnja, katere zapis je kakor zakopan v črni skrinji, ki jo mora šele najti in dešifrirati. Hkrati z odkrivanjem lezbične identitete odkriva tudi neznosno homofobičnost češke družbe, katere se ji prej ni bilo treba niti zavedati, kaj šele o njej razmišljati in iskati strategije preživetja za bivanje med nenaklonjeno večino. Brabcová je v romanu izjemno natančno in občutljivo popisala, da spoznanje o lastni homoseksualni usmerjenosti ni le osebna izkušnja, ki bi bila le zasebna stvar posameznice ali posameznika,

ampak s seboj nosi vrsto spoznanj, prepričanj, strahov in vprašanj o tem, kako to identiteto živeti.

Na razpravi o gejevski in lezbični literaturi, ki je potekala na Praškem knjižnem sejmu leta 2005, je Brabcová povedala, da so bralci in bralke sicer zelo dobro sprejeli omenjeni roman, saj je bil kar petkrat ponatisnjen, poleg tega pa je bil tudi češki roman leta, a vendar so se mnogi čudili, od kod »ta tema« v njenem pisanju. Menili so, da je lezbično življenje tako dobro popisano, da bi si bilo tovrstno izkušnjo težko izmisliti na suho, hkrati pa so menili, da to vendar ne more biti izkušnja priznane in resne prozaistke. Sploh pa ne kar naenkrat. Iz čigavega zornega kota piše zdaj Brabcová in, če je lezbični pripovedni aspekt res njen, iz katerega je potem pisala prej? Ali pa je vedno več ali manj isti, njej lasten? Avtorica je razbila dvome bralstva in povedala, da njeno delo ni niti avtobiografija niti izmišljilja, ampak tako imenovana avtofikcija, kakor se pogosto označuje trend v sodobni literaturi, ki se ne izogiba avtobiografskosti kot nečesa manjvrednega, manj domiselnega in manj domišljenega oziroma nečesa, kar je bolje zatajiti. Zanimivo pa bi bilo vedeti, ali za roman Leto biserov, ki govori o »minorni« izkušnji odkrivanja spolne identitete, ki je sicer odlično umeščena v širši družbeni kontekst – oziroma nemalokrat v opozicijo z njim – ravno tako velja, da je kot literarno delo »globoka in stilistično izbrušena refleksija časa in razmer«?

Širitev področja avtobiografskega

Lezbične/gejevske pisave torej ne gre razumeti kot predvsem literarnega zapisa ali celo literariziranega poročila avtobiografskih izkušenj posameznice in posameznika, saj te niso zgolj njena ali njegova osebna stvar, ki sili v javnost. Lezbična/gejevska pisava je zlasti poskus umeščanja teh izkušenj v svet, kakršen je, saj jim šele tako podeli pomen in težo. S tem postopkom pa posameznikine ali posameznikove izkušnje postanejo tudi izkušnje manjšinske skupnosti, ki se prepozna v njihovi literarizaciji oziroma se z njimi lahko identificira. Zaradi te identifikacije znotraj skupnosti pogosto obvelja prepričanje, da je lezbična/gejevska literatura namenjena samo bralkam in bralcem, ki so tako usmerjeni. Drugi, ki nimajo tovrstnih osebnih izkušenj, se naj ne bi prepoznavali v njim tuji pisavi ali se, kakor smo prej omenjali, načelno ne želijo prepoznati v njej, ker bi to lahko zamajalo trdnost njihove spolne identitete ali pa kratko malo menijo, da manjšinski avtorji in avtorice pač pišejo iz perspektive, ki ni zanimiva za vse. Tukaj se spet vračamo k vprašanju samoumevnosti, zlasti kadar govorimo o literaturi za »vse«. Najbrž se malokdo vpraša, kako se potem v svetu, ki je večinsko ne le heteroseksualen, ampak tudi heteronormativen, sploh (z) najdejo lezbične bralke in gejevski bralci. Toda prav zaradi samoumevnosti heteronormativnosti so se pri branju zagotovo najprej srečevali z deli, ki ne tematizirajo homoseksualnosti. A so se jih naučili brati. Z drugačnimi deli, v katerih bi lahko v širšem avtobiografskem smislu prepoznali svoje izkušnje,

pa so se srečali šele veliko pozneje, najverjetneje pa so jih morali tudi načrtno poiskati.

Viri in literatura

Brabcová, Zuzana, 2005: *Leto biserov*. Ljubljana: ŠKUC-Lambda.

Flajšman, Božidar (ur.), 2008: *Zlata ptica in Zlato gnezdo 2007*. Ljubljana: Liberalna akademija.

Mozetič, Brane (ur.), 1990: *Modra svetloba, homoerotična ljubezen v slovenski literaturi*. Ljubljana: ŠKUC-Lambda.

Sterle, Urška, 2007: *Vrsta za kosilo*. Ljubljana: ŠKUC-Vizibilija.